

במלמד, חיוב כפל, וכל שמצאנו חומרא נפרך ה'קל-וחומר', שכך היא המדה בכל התורה. (עפ"י תוס'; שו"ת הריב"ש רעה)

דף נח

'שהחלקה במימי רגליה' – והוא הדין בשנתקלה באבן. (רמב"ם – נזקי ממון ג, יא. וע"ש באבן האזל בדין 'נתקל' בבהמה).

'... אבל דחפתה חברתה – פשעה, ומשלמת מה שהזיקה, דאמר ליה אבעי לך עבורי חדא חדא' – מדברי הר"ן בחידושו ל'בבא-מציעא' (צג. ו"כ בנמו"י שם ובשטמ"ק) מבואר שאין דרכם של בני אדם להעביר בהמותם אחת אחת, והרי נהג זה כדרך בני אדם, ואף על פי כן לדעת רב כהנא נחשב הדבר כפשיעה.

(ואף שהתוס' (לעיל כג: ד"ה בשימור; נה: ד"ה נפרצה. וע' בדבריהם בב"מ שם) כתבו שלא הטריחו את המזיק לשמור יותר מ'כדנטרי אינשי', כנראה אין זה כלל אחד בכל מקום, אלא כל מצב נידון לגופו, וסבר רב כהנא שכאן, הגם ששאר בני אדם אינם חשים לדחיפה, הרי זו פשיעה. (שזה דוחק גדול לומר שדבריהם אליבא דרבא בלבד, ור"כ חולק על אותו הכלל).

וע' בענין זה בשו"ת אגרות משה (הר"מ ח"א ט) אודות שוחט שפתח את דלת הלול כדי להוציא עוף לשחיטה, ובעת פתיחתו נדחק עוף אחד וברח. וממוצא דבריו יש ללמוד שמדין 'מזיק' יש לחייבו על פשיעה כגון זו, הגם שאנשים אינם רגילים להזהר בכך, לחוש לבריחה באופן זה. אלא ששומר חנם ייפטר בכגון דא. ע"ש).

'אמר רב כהנא: לא שנו אלא באותה ערוגה... ורבי יוחנן אמר: אפילו מערוגה לערוגה, ואפילו כל היום כולו, עד שתצא ותחזור לדעת...' – ומדובר שיודע שנמצאת שם, ואפשר לו להוציאה משם, ואף על פי כן לא חייבה תורה ב'שן ורגל' אלא דומיא ד'שלח את בעירה ובער בשדה אחר'. וכל שהקניסה לשדה אחר היתה באונס, אין אני קורא בו 'ושלח... ובער'. ונחלקו רב כהנא ורבי יוחנן כשעברה מערוגה לערוגה, אם נידון הדבר ככניסה חדשה לשדה חברו. (עפ"י הרא"ש. וע' בחדושי הגרנ"ט – ב"ק קטז, בד"ה ולענין שן. וע' ברשב"א הסבר אחר, אולם כתב החו"א (ב"ק ו, ב) שאין דבריו אמורים כטעם לדין, אלא הטעם כמוש"כ הרא"ש. וע"ע במאירי).

– אם יצאה וידע, גם אם לא חזרה לרשותו אלא שיצאה לרשות הרבים, ואפילו יצאה מגינת ראובן לגינת שמעון, וידע בה הבעלים, וחזרה והזיקה – חייב. ומשמע מהרא"ש שאפילו אם יצאה מגינה לגינה של אותו אדם, כל שיש הפסק דרך או קרקע בורה ביניהם, מודה רבי יוחנן שחייב. אך יש לעיין אם לא נודע לבעלים אלא אחר שיצאה וחזרה כבר, האם קורא אני בזה 'ושלח... ובער' או שמא אינו חייב אלא בשידע לפני שחזרה. (עפ"י חזון איש ו, ב)

'ירדה כדרכה והזיקה במי לידה מהו... וסופו באונס... או דלמא הכא כולה בפשיעה הוא, דכיון דקא חזי דקריבה לה למילד, איבעי ליה לנטורה ולאסטמורי בגוה. תיקו' – לכאורה

נראה הצד שנידון כאונס, לפי שלא עלה על דעתו שבשעה מועטת שהיא שם, בדיוק או תמליט. ואין הכי נמי, אילו שהתה שם זמן מרובה ועומדת לילד, ידון כפשיעה. וצריך בירור.

(ע"ב) 'מלמד ששמין על גב שדה אחר' – כתב ה'חזון איש' (יד, י. והובא לעיל מז) שאם אין לניזק אלא אותה ערוגה שניזוקה, שמין אותה בפני עצמה, כי גדר דין שומא אגב השדה, לשום את הנזק לפי הערך הכולל של הנכס, אך אם ניזוק כל הנכס, אין מקום לשום אגב שדה אחר. (וכן הוכיח מהגמרא ומהתוס').
 ויש מי שכתב שדין זה תלוי במחלוקת הראשונים. (חזון יחזקאל – על התוספתא ו, י – עפ"י התוס' ב"מ צט:).

'סאה בששים סאין... תרקב בששים תרקבים... קלה בששים קלחים' – 'ולא ידעתי מזה השיעור מאין יצא להם, ושמא קבלה היתה בידם' (חדושי הראב"ד).
 – 'לפיכך שיעורנו בששים, כמו שרוב השיעורין אצלנו בששים' (פרוש המשנה להרמב"ם. שתפסו חז"ל את השיעור המקובל שעד חשבון אחד לששים אינו מתבטל הפסד שיעור הנאכל – ע' אבן האזל הל' נזקי ממון ד, ג).

'ההוא גברא דקץ קשבא... ותלתא תאלתא בקינא הו, והו שו מאה זוי, זיל הב ליה תלתין ותלתא ותילתא' – יש מי שדייק מתאור זה, שאע"פ שעל ידי קציצת הדקל, נגרע גם ערך הדקלים האחרים, אינו משלם אלא על הפסדו של דקל זה. ולמד מכאן למוזיק חומש אחד מחמשת חומשי תורה, אע"פ שערך כולם ירד מחמת הנזק, אינו משלם אלא נזק החומש שהזיק. (בית יעקב שצד, ע"ש. וע"ע כע"ז בנידון המובא בשו"ת רב פעלים ח"ג חו"מ ח. וע"ע במש"כ בב"ב צד).

'אמר ליה אביי לרבא: בנזקי גופו מאי דעתך, דתניא המבכיר כרמו... אטו גבי בהמתו נמי מי לא תניא...' – ידע אביי, שמצד הסברה לבד, לא היה רבא חולק על דברי רב נתמן רבו, אם לא היה לו סיוע מברייטא, ולכן אמר לו שאותו סיוע יש לדחותו. (מהדורה בתרא)

סיכומי שיטות

הנה כמה חילוקי דינים בדין 'מברית ארי מנכסי חברו' – העולים מדברי התוספות; –
 המברית ארי מנכסי חברו, פטור הלה מלשלם לו. ודוקא כשהברית מדעתו ומרצונו. ואפילו שהיה לו הפסד ממון בדבר.
 במה דברים אמורים, שלא היה הדבר ברור שהלה יפסיד, או כשהצילו מצער גרידא, אבל אם ברור הדבר שחברו היה ניזוק ומופסד בהפסד ממוני, ומצילו ממנו – נוטל שכרו כפועל. (אך אם ביקש ממנו להציל, הגם שאין הזקו בטוח – חייב לשלם לו. ע' קצות החושן ט, ב).
 ואם הדבר כבר אבוד ממנו ממש, שאינו יכול להצילו כלל וכלל – יכול לטעון 'מהפקר זכיתי'.
 הפורע חובו של חברו, צידדו לומר שאינו נידון כהצלה מהפסד וכ'מברית ארי', שהרי נתחייב לו, ונידון כמצילו מצער בלבד. (ובגוף הדין של 'פורע חובו של חברו' נחלקו תנאים – כתובות קח. אם חייב לפורעו. ולשיטת ר"ת (בתוס' שם) לא נחלקו אלא במעלה מזונות לאשה שבעלה במקום אחר, אבל בחוב רגיל – חייב הלה לשלם לו).
 המשביח נכסי חברו אינו בכלל 'מברית ארי' אלא נוטל מה שהנהגו (או את יציאותיו).

נחלקו הראשונים (רש"י, רבנו גרשום, ר"י. וע' שו"ת מהרי"ל עה) באנס גוי שנטל קרקעותיו של ישראל, ובא ישראל אחר וקנאם מהגוי, האם חייב להחזיר לזה קרקעו בחנם (כי הלה טוען, היה ביכלתו לכפותו להחזיר לי מה שנטל, ולא הייתי מפסיד), או נוטל ממנו שכרו.

ב'שערי ישר' (ג,כה) האריך לבאר ענינים אלו, והסביר (בד"ה ועפ"י דרך) את דברי התוס' כאן, שעיקר הטעם שהמבריה ארי – פטור, לפי שהיה עושה אותו מעשה בכל אופן, בין אם חבירו ישלם לו עבורו בין שלא ישלם. ולכן אין הוא נחשב כ'חסר' באותו מעשה, שהרי אינו מקפיד על חסרונו. (וכן באר את דברי רש"י: 'מצוה הוא דעבד'. וכתב שאין הטעם מצד מחילה, שוויתר על תשלומין. וע"ע בחידושי סי' יט. והש"ך (קכח,ח) כתב טעם זה. וע' בלשון הרמב"ן – ב"מ ל:). אולם, כשמצילו מהפסד ממוני-ודאי, חייב לשלם לו מדין 'משתרשי ליה', היינו, כאילו ממונו נמצא ומונה אצל חברו, ויש לו זכות תביעה עליו, הגם שאינו 'חסר'. (שלא כחיוב תשלומי 'נהנה' שאין חייב אלא אם הלה 'חסר').

ובפורע חובו של חברו, שצידדו התוס' לומר שאינו נידון כמצילו מהפסד, באור הדבר, שאין להחשיב ב'משתרשי' אלא באופן שהיה עומד אותו ממונו להאבד ללא תועלת ועכשיו נשאר הוא בידו, אבל אם גם כשהיה נחסר ממנו לא היה הולך לאיבוד אלא היה מוציאו בדרך של תועלת, אין זה 'משתרשי'. עד כאן תורף דבריו.

וע"ע בעניני 'מבריה ארי' במודר הנאה – במובא בנדריים דף לג (גליון נג).

דף נט

סיכומי סוגיות

סיכום כללי שומת הנוזקין, בשלבים השונים של גידול הפירות; בנוק עץ ובית.

חז"ז – (=שחת, התבואה כשהיא עדיין בירקותה. ראויה למספוא לבהמות)

לשיטת רבי יוסי הגלילי: נידון במשווייר שבגינה, לפי ערך אותה ערוגה בזמן הקציר. (וגזרת הכתוב היא, מ'מיטב שדהו'. וע' בתד"ה אכלה שנקט לשון 'קנס' על שומא זו. אך אמנם, דבריהם שם לפי מה שצדדו שלר' יהושע חילוק יש בין תבואה לענבים, ולצד זה ע"כ לאו מקרא הוא, אבל לריה"ג, דין תורה הוא שהחמירה תורה על המזיק).

ואם המשווייר התקלקל בשדפון וכדומה – פטור, שיש להניח שאף מה שהוזק היה מתקלקל, נמצא שלא הופסד. (עפ"י תוס' הנ"ל; יש"ש יח. ונ"פ שמשלם מה שנהנית).

שיטת חכמים: כפי המחיר עתה.

הנוזק נישום אגב הקרקע, כמה היתה יפה לולא שהוזק, וכמה היא יפה לאחר הנוזק. ובששים – כפי השיטות השונות המבוארות בגמרא.

לולבי גפנים ויחורי תאנים – (זהו שלב שלפני הפריחה (רש"י). וי"א שהוא בשלב הפריחה (ע' ר"ח). במקום אחר נקראו לולבי הגפנים – 'קנוקנות' (ע' חולין צב. ורש"י שם ובברכות נה). – כמין עלה דמוי חוט יוצא ומסתלסל (ע' נזיר לד: 'עלין ולולבין'). ואולי המקור מ'לבלוב')

– נישום אגב הקרקע, כמה היתה יפה קודם הנוזק, עם לולבים ויחורים, וכמה היא יפה בלעדיהם. (ובששים, כנ"ל).